Vol 5 Issue 4 Oct 2015

ISSN No :2231-5063

International Multidisciplinary Research Journal

Golden Research Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

Welcome to GRT

RNI MAHMUL/2011/38595 **ISSN No.2231-5063**

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board.Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho
Federal University of Rondonia, Brazil

Kamani Perera
Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka

Janaki Sinnasamy
Librarian, University of Malaya

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania

Mohammad Hailat
Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken

Abdullah Sabbagh
Engineering Studies, Sydney

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Fabricio Moraes de Almeida
Federal University of Rondonia, Brazil

George - Calin SERITAN
Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences Al. I. Cuza University, Iasi

Hasan Baktir
English Language and Literature Department, Kayseri

Ghayoor Abbas Chotana
Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Ilie Pintea,
Spiru Haret University, Romania

Xiaohua Yang
PhD, USA

......More

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade
ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India

R. R. Patil
Head Geology Department Solapur University,Solapur

Rama Bhosale
Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai

Chakane Sanjay Dnyaneshwar
Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)

Iresh Swami
Ex - VC. Solapur University, Solapur

N.S. Dhaygude
Ex. Prin. Dayanand College, Solapur

Narendra Kadu
Jt. Director Higher Education, Pune

K. M. Bhandarkar
Praful Patel College of Education, Gondia

Sonal Singh
Vikram University, Ujjain

G. P. Patankar
S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka

Maj. S. Bakhtiar Choudhary
Director,Hyderabad AP India.

S.Parvathi Devi
Ph.D.-University of Allahabad

Sonal Singh,
Vikram University, Ujjain

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur

R. R. Yalikar
Director Managment Institute, Solapur

Umesh Rajderkar
Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik

S. R. Pandya
Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai

Alka Darshan Shrivastava
Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar

Rahul Shriram Sudke
Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore

S.KANNAN
Annamalai University,TN

Satish Kumar Kalhotra
Maulana Azad National Urdu University

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.aygrt.isrj.org

Golden Research Thoughts
ISSN 2231-5063

Impact Factor : 3.4052(UIF)
Volume - 5 | Issue - 4 | Oct - 2015

GRT

पुणे शहरामधील आधुनिक शॉपिंग मॉल्स् मधील महिला कर्मचाऱ्यांच्या कामाच्या स्थितीचा अभ्यास

sagalta Ajaya ramadasal
ema.e³ AqaSaas~a´ , ema ifla, ³ AqaSaas~a´ sahayyak paQyaapk, AaNNaasaahba garvaar kalaja ,pNa.

सारांश

गेल्या दहावर्षामध्ये भारतातील मोठ्या शहरांमध्ये आधुनिक शॉपिंगमॉल्सनी आपले बस्तान चांगलेच बसवले. भारतीय अर्थव्यवस्थेतील वेगाने विकसित होत जाणाऱ्या क्षेत्रांपैकी हे क्षेत्र आहे. रोजगाराच्या संधी ही या मॉल्समुळे मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध झालेल्या आहेत. एकूण जगभरातच या मॉल्सचे एक महत्वाचे वैशिष्ट्य म्हणजे या मध्ये काम करणाऱ्या कर्मचाऱ्यांमधे महिला कर्मचाऱ्यांचे प्रमाण लक्षणिय आहे. आणि या महिला कर्मचाऱ्यांच्या कामाच्या ठिकाणची परिस्थिती चांगली नाही. काम करत असताना अनेक समस्या त्यांना भेडसावतात मात्र याच कामामुळे त्यांच्या व्यक्तीमत्वात काही सकारात्मक बदलही घडून आले ज्याचा त्यांना फायदाही होतो आहे. हा या संशोधनाचा विषय आहे.

महत्वाचे शब्द (**Key words**) आधुनिक शॉपिंग मॉल्स, स्त्री कर्म चारी, स्त्री कर्मचाऱ्यांच्या कामाची स्थीती.

प्रस्तावना

भारतामध्ये १९९१ मध्ये आर्थिक सुधारणांना सुरुवात झाली त्याचा एक भाग म्हणून अनेक प्रकारचे बदल होण्यास सुरुवात झाली हे बदल बहूआयामी होते उदा. रोजगाराच्या नव्या संधी निर्माण झाल्या, लोकांच्या दरडोई उत्पात वाढ झाली पर्यायाने रहाणीमान वाढले याच सुमारास भारतात संघटीत रिटेल क्षेत्राअंतर्गत मोडणारे शॉपिंग मॉल्स निर्माण झाले. आकाराने मोठे, वातानुकुलीत दालने अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर, एकाच छताखाली अनेक उत्पादनांची उपलब्धता, यावरोबरच खाणे पिणे, मनोरंजनाची उपलब्धता इ. कारणांनी येथे येऊन खरेदी करणे हा एक आल्हाददायक अनुभव वाटू लागल्याने भारतीयांनी या मॉल्सना पसंती दिली. या कोणत्याही मॉलमध्ये काम करणाऱ्या कर्मचाऱ्यांकडे पाहीले असता एक गोष्ट प्रकर्षाने लक्षात येते की या कर्मचाऱ्यांमध्ये महिला कर्मचाऱ्यांची संख्या लक्षणिय आहे. निम्म्या पेक्षाही जास्त कर्मचारी महिला आहेत.

या महिला रोजागाराच्या या नव्या संधीकडे कशा दृष्टीने पहातात ? त्यांच्या कामाच्या ठिकाणची परिस्थिती कशी आहे? कोणते प्रश्न त्यांना भेडसावतात ? तसेच त्यांच्या दृष्टीने येथे काम करण्याचे फायदे कोणते आहेत असे त्यांना वाटते ? याबावतची माहिती मिळविणे हे या संशोधनाचा विषय आहे.

संदर्भ साहित्य

भारतामधे स्त्रीने घरावाहेर पडून कामे करण्यास सुरुवात केली ती प्रामुख्याने आपल्या घरास आर्थिक हातभार लागावा याच हेतूने घरावाहेर पडून काम करणे सुरु झाले तरी कामावर जाईपर्यंत व तेथून घरी परतल्यावर लगेच त्या घरकामास जुंपून घेतात. (दाभोळकर, व्ही.ए १९६०) स्त्रीयांनी घराबाहेर पडून काम करणे यात तामिळनाडू हे राज्य आघाडीवर आहे. (माहेश्वरी रुपा १९८४) अगदी आजच्या काळातही नोकरीमधे स्त्रीया वरच अधिकाराच्या जागांपेक्षा तूलनेने दुय्यम व कनिष्ठ पदावर काम करण्याचे प्रमाण अधिक आहे. सेवा क्षेत्रामध्ये महिला कर्मचारी प्रामुख्याने काम करताना दिसत जगभरातील ७५% कामे स्त्री कर्म चाऱ्यांद्वारे होत आहेत. (International labour organisation report) रिटेल क्षेत्राचा विचर करता दुसऱ्या महायुध्दानंतर अमेरीकेत स्त्रीयांचे या क्षेत्रात काम करण्याचे प्रमाण लक्षणीय वाढले. कमी पगार, कामाच्या ठिकाणची प्रतिकूल परिस्थिती असूनही स्त्रीया हे काम बहूसंख्येने निवडताना दिसतात (Encyclopedia of chicago) अमेरीकेत ७.२ दशलक्ष स्त्रीयांना संघटीत रिटेल क्षेत्राने रोजगार पुरवला आहे. पण या मागील कारण पुरुषांपेक्षा कमी वेतनात ही स्त्रीया काम करण्यास तयार असतात. पुरुषांपेक्षा स्त्रीयांना २० ते ४०% कमी वेतन तेवढेच काम करुन दिले जाते (Any Traub २०१४) तरीही या क्षेत्रात स्त्रीया कामास उत्सुक असतात याचे महत्वाचे कारण म्हणजे येथे शारिरीक श्रम फारसे न सतात व आजुबाजुचे वातावरण आल्हाददायक असते. (गोयल प्रतिभा, मिनी गोयल, सुरजितसरन (२००९) तसेच यासाठी फार शिक्षण, प्रशिक्षणाची गरज भासत नाही (अनुपमा कटकम २००७)

संशोधन पध्दती

माझ्या संशोधनासाठी पुण्यामधील तीन मोठ्या शॉपिंग मॉल्सची निवड केली. या मॉल्समधील स्त्री कर्मचाऱ्यांची या दृच्छीक पध्दतीने नमूना निवड करुन त्यांच्याकडून प्रश्नावली, मूलाखत व अवलोकन याचा उपयोग करुन माहिती मिळवली आहे.

पुण्यातील निवड केलेले शॉपिंग मॉल्स

मॉल्स	नमूना संख्या
१) पुणे सेंट्रल पुणे विद्यापिठ रोड	२५
२) फिनीक्स मॉल नगर रोड	२५
३) बिग बझार कर्वे रोड	२५
एकूण	७५

वरील तीन मॉल्स हे पुण्याच्या वेगवेगळ्या भागामधील आहेत. यामधील महिला कर्मचाऱ्यांकडून जी माहिती मिळाली त्यामुळे दोन प्रकारची माहिती उपलब्ध झाली.

१)मॉल मधील महिला कर्मचाऱ्यांच्या कामाच्या ठिकाणची परिस्थिती
२)एकूण शॉपिंग मॉल्स व त्यांची कार्यपध्दती, ती पुढीलप्रमाणे सांगता येईल.

अ)शॉपिंग मॉल विषयी

१)शॉपिंग मॉल मधील खरेदी ही लोकांना आवडते आहे. येथे येवून खरेदी करणे हा एक हेतू असतोच पण त्याच्या जोडीने तेथे खाणे, पीणे, मनोरंजन इ. च्या ही सोयी असल्याने वेळ मजेत घालवणे हा ही हेतून असतो.
२)बहुतांश विदेशी कंपन्यांना ह्या निमित्ताने एक मोठी बाजारपेठ सहजी उपलब्ध झालेली आहे. मागणी तसा पुरवठा या नात्याने मोठ्या शहरातून मॉल संस्कृती चांगली रुजली आहे.
३) या मॉल्सच्या येण्याने असंघटीत क्षेत्रातील म्हणजे आपल्याकडे पूर्वी पासून अस्तित्वात असलेल्या किरकोळ विक्री दुकानांच्या विक्रीवर परिणाम झाला आहे. त्यांचे विक्रीचे प्रमाण व पर्यायाने नफ्यात घट झालेली आहे.
४)या मॉल्सच्या येण्याने विशेषत: तरुणांसाठी अनेक रोजगार संधी निर्माण झाल्या आहेत.
५)ग्राहकांना आकर्षित करण्यासाठी हे मॉल्स् प्रसंगानुरुप अनेक योजना सतत राववत असतात.
६)मॉल चालकांना आपली विक्री वाढावी पर्यायाने फायदा सतत वाढता असावा असे वाटते. मात्र ज्या कर्मचाऱ्यांच्या जीवावर आपला व्यवसाय यशस्वीपणे चालू आहे त्यांच्या हिताकरता काही करावे याकडे मात्र त्यांचेकडून फारसे लक्ष दिले जात नाही.

सर्व कर्मचाऱ्यांना पसंती यामागे स्त्रीयांचे गुण जसे प्रेमळ, कामात सातत्य, चिकाटी इ. मुळे विक्री वाढ होते, पैसे कमी दिले तरी चालते इ. कारणांमुळ आहे.

ब) मॉल मधील महिला कर्मचारी

१)कोणत्याही शॉपींग मॉल मध्ये गेले तरी तेथे काम करणाऱ्या कर्मचाऱ्यांमध्ये महिला कर्मचाऱ्यांचे प्रमाण लक्षणिय आहे.
माझ्या संशोधनात ते ६२% इतके आहे.
२)ह्या महिला कर्मचाऱ्यांचे कामाचे तास ९ ते १० तास (दर दिवशी) आहेत.
३)रात्रौ साडे नऊ नंतर महिला कर्मचाऱ्यांना थांबवले जाऊ नये. त्यांना नाईट ड्यूटी देऊ नये. मॅटर्निटी लिव्ह द्यावी असे कामगार कायदा सांगतो पण प्रत्यक्षात त्याचे पालन फासे काटेकोरपणे होताना दिसत नाही. असे ९०% स्त्रीयांनी सांगीतले. १०% महिला नी माहित नाही असे सांगितले.
४)कामाचे तास जास्त असले तरी ९५% महिला कर्मचारी येथेच काम चालू ठेवण्यास उत्सुक आहेत कारण येथे अंगमेहनत कमी असते. वातावरण मोकळे, वातानुकुलीत यंत्रणा, मित्र मैत्रिणी इ. गोष्टी त्यांना आवडतात.
५)या महिला कर्मचाऱ्यांची शैक्षणिक पात्रता ८वी ते पदवी पर्यंत आहे. मात्र पदवीधारक केवळ २५% आहेत.
६)विशेष शैक्षणिक पात्रता, कौशल्य याचा फारसा बाऊ केला न जाता येथे नोकरी मिळते व फारसे शारिरीक श्रम न करता त्यामानाने पगार चांगला मिळतो ही महिला कर्मचाऱ्यांना जमेची बाजू वाटते.
७)महिला कर्मचाऱ्यांचे प्रमाण जास्त असले तरी ते निम्नस्तरावर जास्त आहे, उच्च स्तरावरील पदांवर पुरुष कर्मचारीच जास्त आहेत (८०%)

महिला कर्मचाऱ्यांना भेडसावणाऱ्या समस्या.

१)कामाचे तास ९ ते १० हे आधीच जास्त आहेत तर कधी कधी त्याहूनही जास्त काळ थांबावे लागते.
२)कामाच्या ठिकाणे सतत उभेच रहावे लागते.
३)सण व इतर विशेष दिवशी कामाचा अतिरिक्त ताण पडतो व त्याचवेळी घराकडेही दुर्लक्ष करणे शक्य नसते. असा दुहेरी ताण येतो.
४)बाळंतपणाची रजा, विमा इ. कसलेही लाभ, इतर सोयी सवलती मिळत नाहीत.

५)स्त्रीया स्वत: मिळवल्या असल्या तरी स्वत:करता फारशी खरेदी त्या करत नाहीत. 'कुटुंबाला हातभार लावणे' हाच मुख्य उद्देश त्यांच्या काम करण्यामागे असतो.
६)स्वच्छतागृह, पाळणाघर, रेस्टरुम इ. सोयी नसतातच त्यामुळे ज्यांची मुले लहान आहेत व घरी कोणी नसेल तर अशा स्त्रीया नोकरी चालू ठेवू शकत नाहीत.
७)सगळीकडे असलेले कॅमेरे, आजुबाजुचे कर्मचारी यांच्यामुळे महिला धाकात काम करतात हे जाणवले.
८)निम्न स्तरावरील महिला कर्मचाऱ्यांची कौटुंबिक पार्श्वभूमी आणि ज्या वातावरणात या महिला काम करतात त्यामधे प्रचंड तफावत आहे. . नोकरीच्या ठिकाणी एका मोकळ्या वातावरणात त्या असतात व तेथून घरी जातात तेंव्हा ते जग खूपशा कटकटीचे, मूलभूत सूविधा नसलेले, मोकळेपणाचा अभाव असलेले असे आहे. या दोन्हींचा सांधा जोडणे बऱ्याच जणींना अवघड जाते.

महिला कर्मचाऱ्यांच्या व्यक्तीमत्वात झालेले बदल .

मॉलमध्ये काम करणाऱ्या महिला कर्मचाऱ्यांना वरील सर्व समस्यांना सामोरेजावे लागते हे खरे आहे. तथापि केवळ येथे नोकरी करण्यामुळे त्यांच्या व्यक्तीमत्वात काही महत्वाचे बदल झाल्याचे त्यांनी सांगितले.

१)आत्मविश्वास वाढला.
२)थोडेसे अगदी जुजबी का होईना इंग्रजी, हिंदी या भाषा बोलता येऊ लागल्या.
३)पैसे कमवू लागल्याने घराला आर्थिक हातभार लावणे शक्य झाले. त्यामुळे घरात थोडा का होईना मान मिळू लागला.
४)नोकरीच्या ठिकाणी कोणी कोणाच्या वैयकितक आयुष्यात फारसे पडत नसल्याने मनावरचा कौटुंबिक ताण कमी होतो.

एकंदरीत पहाता शॉपिंगमॉल हे आधुनिक जगाचे अपत्य आहे. ज्याने भारतीय भूमीत चांगले बाळसे धरले आहे. यामधे काम करणाऱ्या कर्मचाऱ्यांमधे महिला कर्मचाऱ्यांचे प्रमाण लक्षणिय आहे. तरी त्यांच्या कामाच्या ठिकाणची परिस्थिती फारशी चांगली नाही. अनेक समस्यांना त्यांना तोंड द्यावे लागते. असे असले तरी येथे नोकरी करण्याचे काही फायदेही त्यांना दिसतात म्हणून बहूसंख्या स्त्री कर्मचाऱ्यांना येथील काम चालू ठेवायचे आहे.

प्रश्नावली, मुलाखती, अवलोकन याद्वारे शॉपिंग मॉलमधील महिला कर्मचाऱ्यांना जास्तीत जास्त समजून घेण्याचा प्रयत्न केला आता गरज वाटते ते या महिलांनी थोडं सक्षम बनण्याची.

आयुर्विमा, वैद्यकिय मदत, स्वत:साठी नियमित बचत, शिक्षण पूर्ण करणे अशा गोष्टींचे महत्व त्यांना पटणे गरजेचे आहे.

कर्मचारी महिलांचे सरासरी वय २२ ते २४ वर्षे आहे. वयाची चाळीशी उलटल्यावर त्यांना याच कामावर ठेवले जाईल का ? की त्यांनाही हवाई सुंदरीप्रमाणे संघर्ष करवा लागेल?

अनिश्चित भवितव्याच्या नोकरीत त्यांची संघटना होवू शकेल का ? की ज्याद्वारे त्यांचे प्रश्न सुटू शकतील.

मॉलमधील मर्यादीत कौशल्याच्या जोरावर त्यांना इतर नोकऱ्यांमधे सामावले जाऊ शकेल काय?

मॉल बंद पडले तर ह्या महिलांचे भविष्य कसं असेल ?

सरकार, कर्मचारी व मॉल चालक यासाठी काय करु शकतात? या सर्वांचा विचार आत्तपासून होणे अत्यंत आवश्यक आहे. उत्कृष्ठ दर्जाच्या मनुष्यबळा अभावी शॉपिंग मॉलच्या विकासात सातत्य रहाणे कठीण आहे व शॉपिंगमॉलच्या भरभराटीवर महिला कर्मचाऱ्यांचे भवितव्य अवलंबून आहे त्यादृष्टीने दोन्ही बाजूंनी एकमेकांची भूमिका समजावून घेऊन उपाय योजना आखल्या जाणे गरजेचे आहे. त्या खालीलप्रमाणे सांगता येतील.

उपाय योजना:

१)रात्रीच्या वेळी महिला कर्मचाऱ्यांना थांबून घेऊ नये या कामगार कायद्याची अंमलबजावणी केली जावी.
२)महिलांसाठी रेस्टरुम, पाळणाघर (त्यांच्या अपत्यांसाठी) इ. ची सोय करण्यात यावी.
३)आयुर्विमा, फंड, वैद्यकिय सुविधा बाळंतपणाची रजा इ. सुविधा उपलब्ध करुन दिल्या जाव्यात.
४)महिलांच्या सूरक्षिततेचा विचार प्राधान्याने केला जावा.
५)महिलांच्या कार्यक्षमता वाढण्याच्या दृष्टीने सातत्याने त्यांच्यासाठी प्रशिक्षणाची सोय ठेवण्यात यावी.
६)मॉल प्रशासन व कर्मचारी यांच्यामधे एक चांगले मोकळे वातावरण असावे जेणेकरुन कर्मचाऱ्यांच्या समस्या जाणून घेऊन त्यावर तोडगा दोन्ही बाजूने निघून तो फायदेशीर होवू शकेल.

संदर्भ सूची

१) Newman Andrew, Peter Cullen (2006) Retailing, Environment and operations, Thompson Publication.
२)Basu R (2013), A Review of contemporary Retail Formats in Emerging India- Indian Journal of Marketing 40 (11) 30-35
३) Dipika Zamb Ravikiran : ' Emerging Trends of organised Retailing in India.
४)Retail Workers, 'Encyclopedia of chicago
५)Women workers in Orgainsed Retail sector : Pratibha Goyal, Mini goyal and Sukhjeet K. Saran -The Indian Journal of labour Economics Vol 52 No. 2. 2009.
६) Dabholkar V.A. (1960) : Life and Labour of Employed women in Poona.Phd thesis University of Pune.

७) Maheshwari Uma: Famale Labour Force Participation of Tamilnadu.
८) Internation labour organizetion report.
९) Encyelopedia of Chicago
१0) Statistics on women in India (2010)
११) SARDI:"Report of the survery of women workers working conditions in Industry.

Publish Research Article
International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper,Summary of Research Project,Theses,Books and Book Review for publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- International Scientific Journal Consortium
- OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.aygrt.isrj.org